

NAJRANIJI PROJEKTI RESTAURIRANJA POKRETNE BAŠTINE POD VODSTVOM CVITE FISKOVIĆA

UDK: 7.025.3/4-05Fisković,C.:351.853(497.583Dalmacija) dr. sc. SANDRA ŠUSTIĆ
Primljeno: 11. srpnja 2019.
Izvorni znanstveni rad

Hrvatski restauratorski zavod
Restauratorski odjel Šibenik
Ul. Milice i Turka 4
22000 Šibenik, HR
ssustic@hrz.hr

U radu se rasvjetljuje najraniji projekti restauriranja pokretne baštine Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, izvršeni pod vodstvom Cvite Fiskovića. Arhivskim je podacima utvrđeno kako je on – pored kontinuiranih terenskih obilazaka i davanja uputa za preventivnu zaštitu umjetnina – od 1947. godine pa do sredine 50-tih godina prošlog stoljeća ostvario intenzivnu suradnju s Restauratorskim zavodom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu i Saveznim institutom za zaštitu spomenika u Beogradu, te tako omogućio realizaciju prvih projekata restauriranja povijesnog slikarstva i skulpture.

Ključne riječi: Cvito Fisković, Konzervatorski zavod za Dalmaciju, Restauratorski zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Savezni institut za zaštitu spomenika u Beogradu, Stanislava Dekleva

UVOD

U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, u Dalmaciji su sustavno restaurirani uglavnom arhitektonski spomenici. Sasvim razumljivo, razlog tomu je bio nedostatak domaćeg stručnog kadra, u prvom redu restauratora i preparatora. No, usprkos nimalo lakim počecima službe zaštite, koju je od 1945. godine vodio Cvito Fisković, arhivskim su istraživanjem otkrivene njegove

redovite aktivnosti u očuvanju povijesnog slikarstva i skulpture kojima se posvetio odmah po dolasku na mjesto ravnatelja Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju. Te su aktivnosti obuhvaćale: zaštitu zbirki ili pojedinačnih umjetnina, osnivanje i/ili uređivanje zbirki i muzeja, zabranu svojevolsnog premještanja umjetnina, izdavanje preventivnih zaštita te naposljetku konkretne projekte restauriranja u suradnji s Restauratorskim zavodom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (dalje JAZU)¹ i Saveznim institutom za zaštitu spomenika u Beogradu.²

Dakako, doprinos Cvite Fiskovića zaštiti i restauriranju pokretne baštine često je opisivana tema u stručnoj javnosti, no ponajviše unutar projekata vođenih pod okriljem prve restauratorske radionice na području Dalmacije koju je osnovao 1954. godine. Manjak istraživanja evidentan je i po pitanju suradnje sa spomenutim institucijama koja prethodi osnutku radionice, te onima koji se paralelno odvijaju s ranom fazom njezine djelatnosti. Stoga je cilj ovoga rada sustavno evidentirati provedene aktivnosti iz tog razdoblja i istovremeno rasvijetliti neke teorijske i praktične aspekte djelatnosti Cvite Fiskovića prilikom realizacije tih projekata.

---

1 Restauratorski zavod u Zagrebu razvio se iz prve restauratorske radionice u Hrvatskoj, osnovane 1942. godine pri Muzeju za umjetnost i obrt. Prvo radionicom, pa onda i samim Zavodom rukovodio je uvaženi restaurator Zvonimir Wyrubal. Godine 1945. pridružuje mu se vrsna restauratorica Stanislava Dekleva, a potom Leonarda Čermak i Ivica Lončarić 1948. godine. Sagita Mirjam Sunara: *Prilog poznavanju djelovanja Ferde Goglie restauratora Arheološkog, tj. Arheološko-historičkog odjela Narodnog muzeja u Zagrebu*. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb 35/2011., 41-50; Sagita Mirjam Sunara: *Život i djelo Zvonimira Wyrubala*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2017.

2 Institut, osnovan 1950. godine, vrlo rano je uspostavio veze s Kraljevskim institutom za zaštitu umjetničkog nasljeđa u Bruxellesu. Njegovi su djelatnici (kemičari i slikari-restauratori) odlazili u Belgiju radi uspoređivanja tehničkih metoda koje se primjenjuju u jednoj i drugoj zemlji. Paul Coremans: *Očuvanje kulturnih dobara u Jugoslaviji*. Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd 10/1960., br. 10, 5-9.

SURADNJA S RESTAURATORSKIM ZAVODOM JAZU PRIJE
OSNUTKA SPLITSKE RADIONICE

Pored preventivnih zaštita obavljenih 1945.³ i 1946.,⁴ kada sredstva za restauriranje pokretnih spomenika još uvijek nisu bila odobrena, prvi projekti restauriranja evidentiraju se od 1947. godine, i to preko suradnje s Restauratorskim zavodom JAZU-a u Zagrebu. Iako u arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu nije pronađen konkretan popis restauriranih umjetnina, djelatnik spomenute radionice, uvaženi restaurator Zvonimir Wyroubal, izvijestio je o tome u članku iz 1952. godine. Naime, radilo se o prvorazrednim umjetninama, među kojima je izdvojio: „šest slika Vittorea Carpaccia iz Zadra, četiri velike slike Nikole Božidarevića iz Dubrovnika, veliku sliku Bartolomea Vivarinija iz Velog Lošinja, te dvije velike slike Palme Mlađeg iz Zadra”.⁵ Te su umjetnine dopremljene u Restauratorski zavod JAZU povodom planirane izložbe „Dvanaest vjekova južnoslavenske umjetnosti“ koja se trebala održati u listopadu 1947. godine u Zagrebu, kada je Akademija slavila osamdeset godina djelovanja.⁶

- 3 Izvještaj o prvom mjesecu djelovanja Zavoda (studeni, 1945.), bio je najvećim dijelom posvećen upravo pokretnoj baštini Dalmacije; C. Fisković je obilazio umjetnine u Trogiru, Hvaru, Dubrovniku i Korčuli, i to s ciljem da ih sačuva *in situ* – u njihovom izvornom ambijentu. Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu (dalje: AKO-ST), fol. Prvi akti nakon rata 1945., Dopis Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, Split (dalje: KZZD-ST), br. 51, Predmet: *Izvještaj za novembar 1945. god.*, 4.12.1945. Poslano: Ministarstvu prosvjete, Odsjeku za muzeje kulturno-umjetničkog odjela, Zagreb, Potpisnik: Cvito Fisković (dalje CF).
- 4 Zanimljiv je slučaj sa slikama Giuseppea Alabardija (1590. – 1650.) smještenih u crkvi Blažene Gospe Tvrđave u Vrboskoj na Hvaru, kojoj su prilikom bombardiranja savezničkog zrakoplovstva razbijeni prozori. C. Fisković uputio je župnika da slike skloni sa zida i smjesti ih u suhe prostorije. AKO-ST, fol. 1946, Dopis Rimokatoličkog župskog ureda sv. Lovre, Vrboska na Hvaru, br: 36/46., 4. ožujka 1946. Predmet: *Popravak crkva Bl. Gospe Tvrđave – radi daljnjeg kvarenja slika*. Poslano: Mjesnom Narodnom Odboru Vrboska, Proslijedeno: KZZD-ST. Potpisnik: Don Jakov Lušić.
- 5 Zvonimir Wyroubal: *Restauriranje slika u Hrvatskoj*. Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd 2/1952., 63-68, 68.
- 6 Izložba je odgođena za proljeće 1948. godine, no u konačnici se ipak nije održala. Iz dopisa glavnog tajnika Akademije dr. Branimira Gušića, poslanog u svibnju 1948., doznajemo da su sve umjetnine s dalmatinskog područja bile poslana u sanducima na adresu Konzervatorskog zavoda u Splitu odakle su se mogle izravno dalje uputiti ili preuzeti od strane vlasnika o trošku Akademije. AKO-ST, fol. 1948, Dopis JAZU-a, Zagreb, br: 1035-1948. 12. svibnja 1948. Poslano: KZZD-ST. Potpisnik: akad. dr. Branimir Gušić (gl. tajnik).

Godine 1948. C. Fisković u dopisu upućenom Komitetu za kulturu i umjetnost pri Saveznoj vladi šalje konkretni popis značajnih djela povijesnog slikarstva i skulpture iz Splita, Trogira, Zadra i Šibenika, kojima je bilo hitno potrebno restauriranje. Držao je da se te umjetnine nalaze u lošem stanju te da ih treba s najvećom pažnjom prenijeti u adekvatan prostor u kojem bi mogle biti restaurirane, a u protivnom da se intervencija izvrši *in situ*. Istaknuo je da bi se, nakon njihove obnove, trebale popraviti i ostale oštećene umjetnine, te je pored toga ukazao na to kako „konzervatori neprekidno bdiju da se ne bi provodila nestručna i pogrešna Zakonom zabranjena restauracija nad oštećenim umjetninama koje se nalaze u posjedu raznih ustanova ili privatnika”.⁷

Izrazita svijest o fragilnosti umjetničkih slika i skulptura zabilježena je na nekoliko dopisa koji datiraju s kraja 50-ih godina. Naime, znajući da su tehnike pravilnog pakiranja i ispravnog odabira materijala najbolji način za osiguranje umjetnine tijekom transporta, Ksenija Cicarelli poslala je dopis restauratoru Zvonimiru Wyroubalu s upitom o adekvatnom načinu pakiranja slika čiji se slikani sloj ljušti, moleći ga za praktične savjete.⁸ Nadalje, u dopisu župnom uredu Slatina u svibnju 1950. godine, C. Fisković je izdao precizne upute o načinu pohrane već oštećene slike kako bi je zaštitio od daljnjeg propadanja. „Molimo Vas da staru umjetničku sliku crkve u Prizidnici držite u vodoravnom položaju i na suhom mjestu, jer prema obavijesti koju već imamo, ona trajno propada. Trebalo bi ju pače premjestiti iz crkve Gospe od Prizidnica i smjestiti je privremeno u Župni ured, dok ne dobavimo restauratora, koji će je popraviti.”⁹

7 Unutar spomenutog popisa navedeni su: poliptih domaćeg majstora iz 15. stoljeća na glavnom oltaru grobišne crkve na Sustjepanu, Capogrossove slike na svodu oltara sv. Duje, slikano raspelo 15. stoljeća iz Sv. Frane na obali, kameni poliptisi Andrije Alešija iz crkve Svih Svetih i crkve Betlehema na Marjanu, poliptih iz korčulanske katedrale, ikona domaće škole 15. stoljeća iz Benediktinskog samostana u Zadru, Slika Obrezovanja Palme Mlađeg iz dominikanske crkve u Trogiru, te drvene gotičke skulpture 15. stoljeća iz Gradskog muzeja i crkve sv. Barbare u Šibeniku. AKO-ST, fol. 1948, Dopis KZZD-ST, br. 27/48, Predmet: *Restauriranje umjetnina*, 9. I. 1948., Poslano: Komitetu za kulturu i umjetnost pri Saveznoj vladi, Beograd. Potpisnik: CF.

8 Piše da „platna pak treba deponirati u roli, ali pravi način konzerviranja platna nama je nepoznat, pa nam je potrebno da nam to javi gospodin Virubal“. AKO-ST, fol. 1948, Dopis KZZD-ST, br. 810/48. Predmet: *Restauriranje slika, Jugoslavenskoj Akademiji znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 14. IX. 1948. Potpisnik: Ksenija Cicarelli (asistent).

9 AKO-ST, fol. 1950, Dopis KZZD-ST, br: 578/50. Predmet: *Umjetnička slika crkve u Prizidnici*. Poslano: Župskom uredu Slatina Split, 23. V. 1950. Potpisnik: CF.

Iduća svečana prigoda koja je rezultirala restauriranjem umjetnina bio je Dubrovački festival od 8. do 12. rujna 1950. godine u Dubrovniku. Tom zgodom, Konzervatorski zavod za Dalmaciju predložio je Savjetu za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske da se uredi dubrovački muzeji te da se pored kazališnih igara prirede i izložbe likovne umjetnosti. Restauratori Restauratorskog zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti – Zvonimir Wyroubal i Stanislava Dekleva – pobrinuli su se za restauriranje eksponata, u prvom redu slika. Među tim umjetninama restaurirani su: Božidarevićev triptih s Danča, „Gospa sa svecima“ iz dominikanskog kapitula, sustjepanski triptih Frana Matijina, Hamzićevo „Krštenje“, cavtatski poliptih Vicka Lovrina, te barokni portreti kneževke Republike. Ta su djela – skupa s ostalim slikama i drvenim gotičko-renesansnim kipovima iz grada i Lopuda, koji su također bili neznatno očišćeni – izložena za vrijeme Festivala u Galeriji umjetnina.¹⁰ Dakako, brige oko transporta slika preuzeo je Konzervatorski zavod za Dalmaciju.¹¹

Godine 1952. restauriranje umjetnina koincidira s uređenjem pojedinih zbirki i muzeja. Naime, te godine u Splitu nastavilo se s uređenjem Gradskog muzeja u gotičkoj Papalićevoj palači. U glavnoj dvorani tada su bila izložene dvije slike za koje C. Fisković navodi da su restaurirane u Restauratorskom zavodu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu: „kasnogo-tička slika Marije sa sinom iz kraja 15. stoljeća, te renesansna kompozicija re-

---

Također u Vrboskoj, pregledao je crkvu tvrđavu iz koje su uklonjene slike zbog vlage, a crkva se nalazila u lošem stanju. U samostanu dominikanaca u Starigradu izabrao je slike koje će se izložiti, te dao upute za sređivanje te novoosnovane zbirke. AKO-ST, fol. 1951, Dopis KZZD-ST. Predmet: *Izvištaj o radu Zavoda za II. tromjesečje*. Poslano: Savjetu za prosvjetu, nauku i kulturu /Odjelu za kulturu i umjetnost, 15. VII. 1951., br. 801/51. Potpisnik: CF.

10 Cvito Fisković: *Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950–1951. godine*. Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd 1/1952., br. 2, 144–166, 161.

11 U tromjesečnom izvještaju Zavoda iz 1949. godine navodi se da je Zavod brinuo za prijevoz Božidarevićevih slika iz Zagreba za Dubrovnik. AKO-ST, fol. 1949, Dopis KZZD-ST, Predmet: *Tromjesečni izvještaj*. Poslano: Ministarstvu prosvjete / Odjelu za kulturu i umjetnost, Zagreb, 7.XII. 1949. br. 1218/49. Potpisnik: CF.

Nadalje, u dopisu iz 1950. godine Lukša Beritić piše: „Drug Raić Darije, namještenik Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu, upućuje se na službeno putovanje iz Splita u Dubrovnik i natrag radi pratnje i predaje velike slike Mihajla Hamzića, Krštenje Isusovo. Imenovani će otputovati iz Splita na dan 2. kolovoza. AKO-ST, fol. 1950, Dopis KZZD-ST, Dopis Povjerenika Dubrovnik, br. 151/50. Predmet: *Nalog za službeno putovanje*. Potpisnik: Lukša Beritić, počasní konzervator (oznaka zavoda 857/50) 31. VII. 1950.

ljetnog raspeća s likovima Marije, Magdalene i Ivana u izrezbarenom cvjetnom okviru iz 16. stoljeća¹². S druge strane, u Korčuli je osnovana posebna zbirka korčulanskih umjetnina u Opatskoj palači. U zbirci su izložena djela domaće i strane slikarske škole 15. do 18. stoljeća, bogato izvezeno ruho, dragocjeni kovinski predmeti iz riznice, ukrašeni rukopisi i ostali predmeti. U tom smislu, C. Fisković ponovno navodi kako su mnoge od tih umjetnina „očišćene“ u Restauratorskom zavodu Jugoslavenske akademije u Zagrebu. Također, te je godine restauriran i poliptih dubrovačkog slikara Vicka Lovrina, te je vraćen u Franjevačku crkvu.¹³

Međutim, sačuvano pismo korčulanskog opata don Ive Matijace, upućeno Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju u listopadu 1953. godine, otkriva još nekoliko restauratorskih intervencija na području Korčule koje su zagrebački restauratori izveli tijekom 1952. godine. On navodi da je početkom te godine obnovljena „oltarna barokna pala sv. Ivana u Katedrali iz početka XVII. st. restaurirana po profesoru I. Lončariću u Zagrebu, iz. priv. kredita“. Nadalje, u Opatskoj su riznici sv. Marka, također iz privatnih sredstava, restaurirane: „Madona s Isusom, mletački barok“ te „Sv. Sebastijan, mlet. barok“. Za navedene se pobrinuo restaurator Ivica Lončarić, dok se za sliku zabilježenu pod nazivom „Gospa s Isusom, Ferarska škola (?) oko 1600.“ pobrinula restauratorica S. Dekleva. Pored toga, navedeno je da je Restauratorski zavod JAZU-a u Zagrebu restaurirao poliptih Blaža Jurjeva Trogiranina, također iz riznice. Kao posljednja lokacija navedena je crkva Svih Svetih, u kojoj je S. Dekleva restaurirala oltarnu palu „Sv. Obitelj“ od Gaspara Ottonija, početak 19. st., a Konzervatorski zavod za Dalmaciju izvršio je „najhitnije, privremeno čišćenje Kokoljevog plafona“.¹⁴

Krajem iduće godine, Institut za likovne umjetnosti JAZU-a u Zagrebu želio je steći uvid u količinu oštećenih umjetnina u Dalmaciji. Naime, na njihov zahtjev 9. listopada 1953., Konzervatorski zavod za Dalmaciju poslao je do-

12 Cvito Fisković: *Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1952. godine*. Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd IV/1955, br. 5, 397-420, 400-416.

13 Cvito Fisković: *Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1952. godine*. Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd IV/1955, br. 5, (bilj. 12) 400, 414, 416.

14 AKO-ST, fol. 1952, Dopis korčulanskog opata don Ive Matijace, Korčula, 15. X. 1952. Poslano: KZZD-ST, (ne sadrži protokolarne oznake). Taj je dopis ustvari odgovor na zamolbu Cvite Fiskovića iz listopada 1952. godine, povodom izrade izvještaja o „popravicima spomenika“ u 1952. AKO-ST, fol. 1952, Dopis KZZD-ST, br.: 1.034/53. Predmet: *Tražé se podaci za popravke tokom 1952. g.* Split, 1. X. 1952. Potpisnik: CF.

pis¹⁵ počasnim konzervatorima diljem Dalmacije da dostave popise oštećenih slika kojima je potrebno restauriranje. Slijedom toga, do kraja godine pristiglo je nekoliko dopisa na kojima je bilo preko stotinu popisanih umjetnina.¹⁶

Posredstvom C. Fiskovića, krajem 1953. godine započeto je nekoliko restauratorskih postupaka na umjetnina u Restauratorskom zavodu JAZU-a. Jedna od njih bila je slika na drvu s prikazom Bogorodice iz crkve Gospe Prizidnice na Čiovu, koja je na dan 25. rujna 1953. godine dopremljena u Konzervatorski zavod u Splitu. Tom prigodom Zavod se službenim dopisom obvezao Župnom uredu na Čiovu da će sliku po završetku obnove vratiti u crkvu.¹⁷ Idućeg mjeseca slika je transportirana u Zagreb.¹⁸ Pored toga, važno

15 AKO-ST, fol. 1953 501-1528. Dopis Dopis KZZD-ST br. 1066/53 *Predmet: popis slika koje traže popravak*, Potpisnik: Cvito Fisković.

16 Počasni konzervator Trogira, prof. Mirko Slade-Šilović, dostavio je popis s 11 slika, među kojima se nalazi: „oltarna pala Ime Isusovo iz crkve sv. Križa na Čiovu, poliptih 15 st. (s naznakom „pokušano restauriranje“) Gospe kraj mora, Trogir, Zaruke sv. Katarine katedrala i Palma Sv. Ante i sv. Pavao oltarna pala sv. Dominik“. Nadalje počasni konzervator Dubrovnika Lukša Beritić poslao je popis od 18 slika koje bi trebalo restaurirati na licu mjesta, pretežito s Lopuda, Šipana i Dubrovnika. Popis slika koji je dostavio Stijepo Ivančević, počasni konzervator Korčule, sadrži preko 50 umjetnina iz raznih crkava u Korčuli među kojima se spominju slikari Blaž Jurjev Trogiranin, Jacopo Bassano i Santa Croce. Konzervator za kotar Hvar, Niko Duboković, u svojem je dopisu (br K81 I 90/53) od 29. listopada ukazao kako je stanje u Vrboskoj po pitanju umjetnina vrlo kritično te da gotovo sve umjetnine trebaju određene intervencije. Među njima spominje slike Tiziana, Veronesea, Bassana i mnoge druge. Među tim dokumentima nalazi se popis umjetnina koje treba restaurirati u Splitu, a koje se mogu transportirati. Taj popis nema protokolarnih oznaka, a na njemu su, pored ostalih, navedene umjetnine: „Portret Tome Nigrisa Lorenza Lotta na Poljudu, drveni renesansni poliptih iz 15. stoljeća iz crkve na Sustjepanu“. Počasni konzervator u Šibeniku (br. 18/53) šalje svoj dopis 19. listopada s popisom umjetnina koje se mogu transportirati (njih osam) iz Muzeja grada Šibenika, samostana sv. Dominika – među kojima su „Ecce Homo, Bellinijeva Gospa od Mlijeka iz samostana sv. Lovre“. One koje se ne mogu prenijeti su Gospa od Ružarja iz samostana sv. Dominika (velika oltarna pala) i Tizianov Sv. Jere iz samostana sv. Lovre. Tu je i popis slika u Zadru, no popis je rukom napisan bez protokolarnih obilježja. Svi spomenuti dopisi nalaze se u: AKO-ST fol. 1953. 501-1528.

17 AKO-ST, fol. 1953, KZZD-ST, br.: 995/53. *Predmet: Potvrda za primitak slike iz crkve Gospe od Prizidnice*, Split, 25. IX. 1953. Poslano: Župnom uredu Don Anti Grgiću, Slatine. Postpisnik: (za direktora) Prof. Ksenija Cicarelli.

18 Za to se pobrinula kurirska agencija „Špediter“. AKO-ST, fol. 1953, KZZD-ST, br.: 1214/53, 24. XI. 1953. Poslano: Institut za likovne umjetnosti Restauratorski zavod JAZU, Zagreb. Potpis: CF.

je ukazati na veliki projekt restauriranja slika iz Gučetićeve ljetnikovca u Dubrovniku, čiju je obnovu financirao JAZU. Naime, Konzervatorski Zavod u Splitu, preko Galerije umjetnina u Dubrovniku, poslao je za Zagreb sanduk s čak devetnaest slika koje su zahtijevale sanacijske zahvate.¹⁹

SURADNJA S RESTAURATORICOM STANISLAVOM DEKLEVOM

U razdoblju koje je prethodilo osnutku Restauratorske radionice Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, najveći broj suradnji na projektima restauriranja povijesnog slikarstva i skulpture ostvaren je sa spomenutom zagrebačkom restauratoricom Stanislavom Deklevom. Naime, S. Dekleva se još 1945. godine pridružila prvoj restauratorskoj radionici u Hrvatskoj, osnovanoj pri Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu.²⁰ Godine 1947. zaposlena je u novoosnovanom Restauratorskom zavodu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Suradnju s Konzervatorskim zavodom u Splitu započela je iduće godine posredstvom počasnog konzervatora u Dubrovniku Lukše Beritića. Sačuvani dokumenti, smješteni u arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu, svjedoče da se ta suradnja odvijala zahvaljujući kontinuiranoj komunikaciji između C. Fiskovića i Lukše Beritića.

Najraniji dopis datira iz lipnja 1948. godine kada konzervatorica Ksenija Cicarelli, u ime ravnatelja C. Fiskovića, šalje odobrenje počasnom konzervatoru Lukši Beritiću za restauriranje oštećenih slika iz dubrovačke Galerije umjetnina: „dvije predele iz 15. st. i baroknu Bogorodicu s Isusom u vlasništvu Male braće, poliptih dubrovačke škole iz Muzeja sv. Ivana s prijelaza iz 15. u 16. st. te dva fragmenta slike dubrovačke škole Bogorodica i anđeo”. U dopisu se navodi da Zavod podržava Beritićevo mišljenje da je najbolje da restauratorica S. Dekleva dođe u Dubrovnik, a u protivnom da se slike šalju u dva navrata u Zagreb.²¹ U tom smislu valja napomenuti kako u godišnjem izvještaju za 1948. godinu, poslanom Ministarstvu prosvjete, C. Fisković navodi da je S. Dekleva

19 AKO-ST, fol. 1953, KZZD-ST, br.: 1389/53. Predmet: *Popravak umjetnina*, 11. XII. 1953. Poslano: JAZU Restauratorski zavod – Zagreb. Potpisnik: CF.

20 Zvonimir Wyroubal: *Restauracija šest slika V. Carpaccia iz zadarske katedrale*. Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd 1/1951., br. 1., 75-81, 67.

21 AKO-ST, fol. 1948, KZZD-ST, br. 477/48. Predmet: *Restauriranje slika Galerije slika u Dubrovniku*, 3. VI. 1948. Poslano: Počasnom konzervatoru g. Lukši Beritiću. Potpisnik: (za direktora) Ksenija Cicarelli.

u tijeku te godine zaista restaurirala nekoliko portreta i slika u Dubrovniku, no nažalost, ne precizira o kojim se umjetninama radi.²²

Kao što je ranije spomenuto, rad S. Dekleve na restauriranju dubrovačkih slika 1950. godine podrazumijevao je pripreme za izložbu slika na Dubrovačkom festivalu koji je održan krajem godine.²³ No, sudeći po dopisu koji je C. Fisković uputio akademiku Ljubi Babiću, suradnja s restauratoricom Deklevom odvijala se i tijekom 1951. godine: „Gospodin i gospođa Štuk, koje Vi poznajete iz Orebića i koje spominjete u Vašem Majstralu nude vašoj galeriji na prodaju jedan Bukovčev portret koji predstavlja majku gospođe Štuk, a izrađen je nakon što se umjetnik vratio iz Pariza u Split. Portret se nalazi kod gospođe Dekleva, pa vas molim da ga pogledate i da mi, ako Vam nije teško, javite da li bi ga Vaša galerija otkupila.” Spomenuti portret očito je bio na restauratorskom zahvatu kod restauratorice, te se najvjerojatnije radilo o privatnom poslu u koji je bio upućen i C. Fisković.²⁴

Ime S. Dekleve spominje se i u dopisima iz 1952. godine. Naime, te je godine C. Fisković na usmeno traženje Predsjednika Instituta za likovne umjetnosti JAZU-a Drage Galić uputio zamolbu Beritiću da sastavi popis slika na području Dubrovnika kojima je potreban restauratorski zahvat. Traženi dopis Beritić je poslao odmah na početku travnja. Na popisu je bilo dvadeset slika, među kojima su: poliptih glavnog oltara na Dančama, Gospa od Porata u katedrali, poliptih u Umjetničkoj galeriji (napominje se da je već jednom bio restauriran, no sada je teško oštećen prilikom pada) i Božidarevićev triptih na Lopudu. U dopisu je istaknuto da se Savezni institut za zaštitu spomenika kulture u Beogradu obratio Biskupskom ordinarijatu u Dubrovniku sa zamolbom da dozvoli fotografirati pojedine slike s navedenog popisa. Međutim, u tu svr-

22 AKO-ST, fol. 1949, KZZD-ST, Predmet: *Godišnji izvještaj – 1948*. Poslano: Ministarstvu prosvjete – Odjelu za kulturu i umjetnost VI, Zagreb. 16. II. 1949. br. 138/49. Potpisnik: CF.

23 Popis tih slika objavljuje C. Fisković 1952. godine: „barokni portreti kneževa republike Klementa Menčetića i Luke Bunića, plemića Vladislava Luke Gučetića i dva portreta nepoznatih članova iz roda Sorokočevića i Tudizića, dvije kompozicije Fauna i Kaina koji ubija brata koje pripadaju bolonjskom baroku Carraccieva smjera, slika Djevojka i svirač sa giorgioneskim oznakama“. Cvito Fisković: *Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950–1951. godine*. Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd 1/1952., br. 2, 144-166, 161.

24 AKO-ST, fol. 1951, KZZD-ST, br.: 64/51. Predmet: *Ponuda Bukovčeve slike*, Split, 12.I.1951. Poslano: Akademiku Ljubi Babiću, Zagreb, JAZU. Potpisnik: CF.

hu trebalo je sa slika ukloniti prikačene zavjetne darove i oklope, te po potrebi izvesti restauratorski zahvat. Ordinarijat se s time složio pod uvjetom da se slike poprave u Dubrovniku, a za te radove predložio je upravo S. Deklevu.²⁵

Nekoliko dana poslije, točnije 10. travnja 1952. godine, C. Fisković je prosljedio podatke iz spomenutog dopisa Lukše Beritića JAZU-u u Zagrebu, no uz određene izmjene. Naime, Beritićev popis od 20 slika skratio je na deset, pri čemu je – što je izrazito zanimljivo – dao prednost slikama koje su pretežno domaće dubrovačke škole. Napisao je: „Molim Naslov da gospođa Dekleva, kad bude boravila ovoga ljeta u Dubrovniku, pregleda te slike i izvrši na njima najpotrebnije konzervatorske radove“. Držao je da prednost ima slika „Mado-na sa svecima“ koja se čuvala u Historijskom institutu Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, jer je ona bila vlasništvo Akademije. Također je zamolio da se S. Deklevi preporuči restauriranje zidnih slikarija u zgradi Instituta, nekoć ljetnikovcu Sorkočevića, koji je Akademija popravila.²⁶ Krajem svibnja 1952. godine, taj se projekt realizirao, s tim da je Savezni Institut preuzeo troškove potrebnog restauratorskog materijala. Slijedom toga, C. Fisković je u dopisu od 30. svibnja 1952. upućenom JAZU-u molio da se taj materijal ne vraća u Beograd po završetku restauratorskih radova, već da se dodijeli restauratorici Deklevi za daljnji rad koji je čekao u Dubrovniku.²⁷

Međutim, najveći angažman restauratorice S. Dekleve na dubrovačkom području zbio se u ljeto iduće 1953. godine. Dopis Lukše Beritića, upućen Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju 15. svibnja, pokazuje da je ona u tom vremenu već radila na realizaciji brojnih projekata restauriranja u Dubrov-

25 AKO-ST, fol. 1952 1-400, Dopis Povjerenika Dubrovnik, br: 48/52 Dubrovnik, 1. IV. 1952. Predmet: *Popis slika koje bi trebalo restaurirati i konzervirati*. Poslano: KZZD-ST, Split. Potpisnik: Lukša Beritić.

26 Na Beritićevu popisu nalaze se: „poliptih glavnog oltara crkve na Dančama, slika oltara Gospe od Porata u katedrali, slika Gospe na glavnom oltaru crkve sv. Đurđa na Boninovu, slika Gospe u sv. Jakovu na Pelinama, slika oltara Gospe od zdravlja u sv. Nikoli na Prijekome, poliptih u umjetničkoj galeriji, slika domaće škole u Povijesnom institutu Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, zidne slike u Povijesnom institutu Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, Gospa od Milosrđa u Dubrovačkom muzeju, Mala slika Gospe u crkvi sv. Gjurgja na Boninovu“. AKO-ST, fol. 1952, KZZD-ST, br.: 310/52. Predmet: *Slike koje treba restaurirati i konzervirati u Dubrovniku*, Split. 10. IV. 1952. Poslano: JAZU, VII. odjelu. Potpisnik: CF.

27 AKO-ST, fol. 1952 401, KZZD-ST, 30. V. 1952. br: 457/52. Predmet: *Materijal za konzervaciju slika*. Poslano: JAZU, VI. odjelu. Potpisnik: CF.

niku: „Radi popravka slika za izložbu portreta i slika Dvora i stare slike sa vrata milosti na Kneževom Dvoru, koja se sada nalazi u našem uredu, molim Naslov, da zatraži od Instituta za likovnu umjetnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, produljenje boravka u Dubrovniku restauratoru slika gospođi Slavki Dekleva”.²⁸ S obzirom na to da je C. Fisković bio svjestan količine oštećenih umjetnina hrvatskih slikara 15. i 16. stoljeća u Dubrovniku i Korčuli, već isti dan poslao je dopis spomenutom Institutu s molbom da se restauratorici Deklevi produži boravak za petnaest dana, tako da u Dubrovniku može ostati ukupno 60 dana, potom u Korčuli još 15 dana.²⁹

Krajem svibnja 1953. godine Uprava Akademije poslala je odobrenje za molbe, no trošak boravka za dodatnih petnaest dana u Dubrovniku trebao je snositi Konzervatorski zavod u Splitu.³⁰ C. Fisković se odmah složio s tim prijedlogom, uz zahtjev da Dekleva dostavi Zavodu popis umjetnina koje je u to vrijeme popravljala. Po pitanju angažmana S. Dekleve na Korčuli, značajan je dopis korčulanskog župnika don Ive Matijace, napisan C. Fiskoviću 20. lipnja 1953.³¹ Iako su podaci prilično neprecizni, evidentno je da je restauratorica radila na slici s prikazom kapetana iz Pomorskog muzeja, i to prema dogovoru s C. Fiskovićem. No s obzirom na to da je portret bio jako oštećen, a dodatnog vremena za kompletan zahvat nije bilo, portret je samo stabiliziran od daljnjeg propadanja.³²

28 AKO-ST, fol. 1953, KZZD-ST, Dopis Povjerenika Dubrovnik (datum u pečatu Zavoda 15. V. 1953.) br.: 91/53. Predmet: *Produženje boravka gđji Dekleva u Dubrovniku*. Poslano: KZZD-ST. Potpisnik: Lukša Beritić.

29 AKO-ST, fol. 1953 1-500 KZZD-ST, br.: 426/53 Split, 15. V. 1953. Predmet: *Popravak slika u Dalmaciji*. Poslano: JAZU, Institutu za likovnu umjetnost. Popisnik: CF.

30 AKO-ST, fol. 1953, Dopis JAZU-a, Instituta za likovne umjetnosti, br. 1506-1953. 26. svibnja 1953. Poslano: KZZD-ST. Potpisnik: Predsjednik Instituta, Arh. M. Kauzlarić.

31 Na temelju ovog dopisa moguće je približno rekonstruirati period rada Stanke Dekleve u Dubrovniku i Korčuli. S obzirom na to da je dopis napisan u subotu 20. lipnja 1953. godine, te da se tu spominje kako Stanka Dekleva radi na Korčuli od prošle subote, u Korčulu je stigla barem sedam dana ranije odnosno 13. travnja. Kako joj je JAZU dozvolio 60 dana boravka u Dubrovniku, Stanka Dekleva ondje je započela rad najvjerojatnije sredinom travnja.

32 „Veleučeni i dragi dr. Cvito! Teta Dekleva je kod mene od subote. Pomalo radi, marljiva je, te je moram gotovo silit da neko vrijeme ostavi posao, a da se malo prošeta. Prihvatila se kompletnog križa, a zatim će drugo. Jučer je Pomorski muzej iz Kotara odpremio sliku kapetana. O njoj ste se dogovarali kao da bi joj trebalo samo neko čišćenje. Međutim, je stvar strahovito ružnjak. Gotovo pola lica je odpalo. Teta kaže, da joj je nemoguće da bi portret uredila. Samo za taj posao trebala bi preko 15 dana! Držim, da će ga samo očistiti i pustiti.

Pristigli dopis S. Dekleve, koji je, kao što je gore spomenuto, zatražio C. Fisković, donosi konkretan popis restauriranih umjetnina u Riznici sv. Marka u Korčuli. Pored uvida u odabir umjetnina, tu se otkriva i nekoliko podataka o poduzetim zahvatima, kao i cjenik restauriranja. Evidentno je da su na tim umjetninama izvršeni kompletni konzervatorsko-restauratorski zahvati, od uklanjanja prijašnjih intervencija, saniranja nosioca te rekonstrukcijskih zahvata podloge i slikanog sloja.³³

Krajem lipnja 1953. godine C. Fisković izrazio je zadovoljstvo rezultatima cjelokupnog rada S. Dekleve na području Dubrovnika, posebno ističući da je: „savjesno i dobro restaurirala sliku nepoznatog renesansnog majstora Republika hrani svoju djecu iz Kneževog dvora u Dubrovniku vlasnosti Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju-povjereništva u Dubrovniku”. Pored toga, navodi da je pregledao restaurirane barokne slike u Kneževu dvoru i u Galeriji slika u Dubrovniku, gdje se još jednom uvjerio u marljivost restauratorice.³⁴

Dragi dr. Cvito, Teta moli da biste joj poslali potvrdu o njezinom čišćenju i restauriranju one lunete iz dubrov. dvora što su dali urediti ljudi iz Društva prijatelja dubrov. starina. Ona to treba za pokriće u Zagrebu. (...) Vaš Matijaca”. Prijepis pisma don Ive Matijace upućen Cviti Fiskoviću 20. VI. 1953. Arhiv Cvite Fiskovića (dalje ACF), AKO-ST.

- 33 Naime u Riznici sv. Marka, u sklopu katedrale sv. Marka, S. Dekleva restaurirala je sveukupno pet umjetnina: „1. Veliki torzo islikanog križa iz XIV. Stoljeća – konzerviranje drva, višestruko kitanje, ljepljenje napuhlina, čišćenje boja, muzealno retuširanje i lagano lakiranje – material i rad .... 5.000,00. 2. Veliko potpuno raspeće iz konca XV. st: djelomično konzerviranje drva, kitanje, čišćenje, ljepljenje napuhle pozlate i retuširanje – sveukupno .... 2.000. 3. Restauratorski radovi na Andrijićevu portretu iz g. 1617. .... 4.000 4. Restauratorski radovi na portretu biskupa N. Španića iz druge polovice XVII. st.: ljepljenje, skidanje novo-islikane naslage na čitavom portretu, kitanje i retuširanje portreta, ukupno ..... 9.000. 5. Veliko platno Mletačke škole XVI. st. Navještenje: rantoliranje, konzerviranje, kitanje, retuširanje, itd. ukupno ?. 12.000.” Kao ukupan iznos restauratorica navodi 32.000,00 dinara, uz napomenu da je „primila preko N.O. Grada Korčule 8.000, a na podmiru ostaje 24.000”. AKO-ST, fol. 1953. Dopis: *Stanislava Dekleva, Viši Restaurator R.Z.J.A.-u Zagrebu podnosi Račun radova u Riznici Sv. Marka u Korčuli*. 8. srpnja 1953., Korčula. Poslano: Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju Split. Potpisnik: Stanislava Dekleva.

Ksenija Cicarelli u izvještaju za 1953. godinu ovom popisu dodala je još nekoliko slika, i to: *Gospa s Djetetom iz konca 16. st.*, *Gospa s Isusom 18. st.*, *Zaruke sv. Katarine, firentinska škola 16. st.* AKO-ST, KZZD-ST, fol. 1953, br: 1.473/53. Predmet: Izvještaj za 1953. godinu 6. V. 1954. Poslano: Savjetu za prosvjetu, nauku i kulturu Zagreb. Potpisnik: prof. Ksenija Cicarelli.

- 34 AKO-ST, fol. 1953, KZZD-ST, br.: 598/53. Predmet: *Restauracija slika u Dubrovniku*, 24. VI. 1953. Potpisnik: CF.

PODUZETE AKTIVNOSTI I KORESPONDENCIJA S RESTAURATORIMA JAZU U RAZDOBLJU NAKON OSNUTKA SPLITSKE RADIONICE

Po pitanju zajedničkih aktivnosti koje su se odvijale u razdoblju nakon osnutka splitske radionice, važno je ukazati i na iscrpan izvještaj restauratorice Lele Čermak koji upozorava na brojne poteškoće restauriranja na terenu u Dalmaciji: „Glavni problem u Dubrovniku su umjetnine velikog formata, sa vrlo opasnim i akutnim oštećenjima, koje je nemoguće transportirati bez stručnog nadzora, a i onda njihov prenos predstavlja tehnički, a nažalost i financijski problem. Ukoliko se radi na umjetninama na drvu, takvo mijenjanje klimatskih uslova umjetnini ne može koristiti. S druge strane uvjeti za rad na terenu ne mogu se usporediti s uvjetima u Zavodu, gdje restaurator ima na raspolaganju tehnička pomagala, stolara i dragocjenu mogućnost konzultiranja i pomoć kolega”. Kao primjer jednog naročito teškog slučaja navela je projekt restauriranja oltara iz 16. stoljeća smještenog u crkvi Gospe od Šunja na Lopudu, koji se sastoji od dvanaest kipova visine oko 125 cm. Nastavlja: „Sve je toliko crvotočno da doslovno drhti. Transportirati takav jedan oltar u sadašnjem stanju je nemoguće. A na terenu bi dva restauratora imala najmanje 5 mjeseci rada da ga potpuno urede. Ostaviti ga i dalje da stoji ovako znači pustiti ga da sasvim propadne.”³⁵

Nekoliko mjeseci nakon što su napisani izvještaji Ivice Lončarića i Leonarde Čermak, C. Fisković je poslao dopis JAZU-u, u kojem se osvrnuo na njihove zabilješke i dao nekoliko svojih preporuka koje zorno ilustriraju njegova konzervatorska promišljanja. Kao prvo, podržao je prijedlog za hitnom restauratorskom intervencijom renesansnog oltara u crkvi Gospe od Šunja djelom Restauratorskog zavoda JAZU-a: „To djelo je po broju i po vrsnoći svojih drvenih kipova jedno od najznačajnijih naših drvorezbarskih umjetnina XVI. stoljeća pa bi bilo dobro izložiti ga u Zagrebu poslije popravka. Smatram da je taj posao teško izvesti na licu mjesta, pa sam slobodan predložiti da se kipove prenese u Zagrebački restauratorski zavod, a restauratorima će namještenici Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju biti pri ruci”. Također, držao je da restauratori I. Lončarić i L. Čermak trebaju iz svojih izvještaja izdvojiti one umjetnine koje treba početi restaurirati odmah. U tom smislu, još jednom je

35 HDAŠT-AKO-ST, fol. 1957 501-1000, Prijepis: Institut za likovne umjetnosti, Zagreb. Predmet: izvještaj sa rada na terenu Dubrovnik. Potpisnik: Lela Čermak (bez datuma).

upozorio da se prednost dade djelima starih hrvatskih slikara i rezbara 15. i 16. stoljeća: „Ta djela su naša najdragocjenija kulturna baština, jer označuju našu umjetničku afirmaciju na Jadranu, koju nam se često kuša zaniijekati. A baš ta djela su i vrlo trošna, jer su slikana ili rezbarena u drvu, koje danomice propada”. Tek nakon što se ova djela restauriraju, na red su, prema njegovu mišljenju, mogle doći slike starih majstora, najprije one iz 14. i 15. stoljeća, iz doba gotike i renesanse, potom i barokne umjetnine. Pored toga, napomenuo je: „Od tog reda ne bi trebalo odustajati osim u vrlo rijetkim prilikama kada neko doista vrsno djelo stranih umjetnika treba hitni konzervatorski zahvat”.³⁶ Oko mjesec dana nakon tog dopisa, Vijeće Odjela za likovne umjetnosti dopisom je obavijestilo C. Fiskovića o usvajanju njegova prijedloga da se nastoji što manje restaurirati na terenu, odnosno da se umjetnine kad god je to moguće nastoje transportirati u glavni Restauratorski zavod u Zagrebu.³⁷

U svibnju 1956. godine C. Fisković je uputio dopis JAZU-u povodom dolaska zagrebačkih restauratora na Hvar. U dopisu se nalazio popis oštećenih umjetnina iz nekoliko crkava u Hvaru koje su, prema njegovu mišljenju, bile značajne po umjetničkoj vrsnoći. Na popisu se nalaze umjetnine iz stolne crkve, i to: „slika Pieta na pobočnom oltaru, ikona na drvu sred Hektorovićeve oltara, pala sv. Petra koju je ranije restaurirala g. Dekleva”. Potom „ikona na glavnom oltaru“ iz crkve Gospe Anuncijate i „slike dvaju malih oltara slikara Santa Croce

36 Ovdje je Cvito Fisković dao za primjer spomenutu malu kvatročentističku sliku s prikazom Bogorodice na Garagnin-Fanfogninom oltaru u trogirskoj stolnoj crkvi. No, kao što je ranije spomenuto u slučaju pregovora oko restauriranja ove slike s Crkvinarstvom, odobrenje za njezino restauriranje stiglo je nekoliko mjeseci nakon ovog dopisa.

HDAST-AKO-ST, fol. 1956, 1-500, KZZD-ST, br.: 21/56. 9. siječnja 1956. VII. Odjelu za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb. Potpisnik: CF. Dopis Cvite Fiskovića iz svibnja 1966. godine ukazuje na to da je oltar tih godina napokon restauriran: „Iz Fonda za unaprjeđenje kulturnih djelatnosti Sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH dobili smo iznos od 200.00.- starih dinara za popravak oltara u crkvi Gospe od Šunja na Lopudu”. HDAST-AKO-ST, fol. 966 od 20 do 39 550, KZZD-ST, br.: 27/19-1965. 20. svibnja 1966. Župni ured Lopud. Predmet: *Nastavak popravka renesansnog oltara u crkvi Gospe od Šunja na Lopudu*. Potpisnik: CF.

37 HDAST-AKO-ST, fol. 1957 501-1000, JAZU; Odjel za likovne umjetnosti, br. 379-1956. Zagreb, 15. veljače 1956. Predmet: *Restauriranje i konzerviranje slika na području Dalmacije*. KZZD-ST, na ruke direktora dop. čl. dr. Cvite Fiskovića, Split.

ispod pjevališta“ iz franjevačke crkve.³⁸ Slijedom toga, na dan 10. srpnja 1956., restauratori Stanislava Dekleva, Ivica Lončarić i Leonarda Čermak napokon su pristigli u Dalmaciju. Prije odlaska na Hvar, restauratori su posjetili C. Fiskovića u Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju u Splitu i dogovorili se o predstojećim hitnim intervencijama restauriranja na Hvaru.³⁹ Povodom ove akcije restauriranja hvarskih umjetnina, C. Fisković je u pomoć zagrebačkim restauratorima uputio preparatora Filipa Dobroševića i konzervatora Davora Domančića. Potonji je, naime, čitav projekt zorno popratio i fotodokumentirao.⁴⁰

SURADNJA SA SAVEZNYM INSTITUTOM ZA ZAŠTITU SPOMENIKA U BEOGRADU

Najraniji izvještaji o suradnji Cvite Fiskovića sa Saveznim institutom za zaštitu spomenika zabilježeni su u razdoblju nedugo nakon osnutka restaura-

38 HDAŠT-AKO-ST, fol. 1956, 1-500, KZZD-ST, br. 493/56. 19.V.1956. Predmet: *Popravak slika u Hvaru. Institut za likovne umjetnosti, JAZU, Zagreb.*

39 U Hvaru i Vrboskoj restauratori su proveli čak 18 intervencija restauriranja. Od toga samo jedna intervencija odnosi se na restauriranje drvenog raspela, dok sve podrazumijevaju rad na slikama. Stanislava Dekleva et. al.: *Restauratorski rad u Hvaru i Vrboskoj. Ljetopis Jugoslavenske Akademije, Zagreb 63/1959., 507-508.*

40 U izvještaju s puta na Hvar iz srpnja 1956. godine je izvijestio: „Na Hvar sam otišao radi fotografiranja slika, koje popravljaju članovi Restauratorskog zavoda JAZU: Prof. Ivo Lončarić, Dekleva, Čermak i naš preparator Dobrošević“. Tom su prigodom snimljene sljedeće slike: „Ecce Homo, tempera na drvu iz Franjevačkog samostana, Imaculata sa portretom, ulje na platnu iz Franjev. Samostan, Pieta, tempera na platnu iz katedrale, Ikona sa Hektorovićeovog oltara, tempera na drvu, Ikona, tempera na drvu iz Crkve Gospe Anuncijate, Silazak Duha svetoga, tempera na drvu iz crkve sv. Duha“. HDAŠT-AKO-ST, fol. 1956 501-1347, Davor Domančić: Izvještaj sa puta u Hvar dana 19. srpnja 1956. Potpisnik: Davor Domančić.

U izvještaju iz kolovoza Davor Domančić je izvijestio kako su restauratori JAZU-a prof. Lončarić, Dekleva i Čermak restaurirali slike u katedrali u Hvaru: „1. Ikona na oltaru Hektorović, 2. Pieta sa drugog oltara u sjev. lađi, 3. Pala sa glavnog oltara, 4. Palu sa drugog oltara u južnoj lađi“.

Potom sliku iz crkve sv. Duha: „Silazak Duha svetoga slikano na drvu“; sliku iz crkve Anuncijate: „Ikona sa glavnog oltara“; slike iz crkve franjevaca: „Oplakivanje Krista, Ecce Omo slikano na drvu, ImAKOlata“. Piše da je osim toga u Vrboskoj očišćena pala na glavnom oltaru, oltar J. Bassana i pala Rođenja Marijina. Slike je snimio prije i poslije popravka, a neke od njih i tijekom popravka.

HDAŠT-AKO-ST, fol. 1956 (broj na pečatu: 706), Davor Domančić: Izvještaj sa puta Hvar Vrboska 6.-9. VIII. 1956. Potpisnik: Davor Domančić.

torske radionice. Naime, jedan od najznačajnijih projekta svakako je restauriranje oltarne slike „Sv. Razgovor“ iz 16. stoljeća, smještene u crkvi Gospe od Šunja na Lopudu. Sudeći po sadržaju dopisa koji je tadašnji ravnatelj Instituta Vlado Mađarić uputio Zavodu u veljači 1955., evidentno je da su u tom periodu započeli pregovori oko restauriranja. Ravnatelj Instituta tom je prilikom zatražio dostavu svih relevantnih podataka o navedenoj umjetnini – posebice o autoru i školi, te povijesnim i likovnim vrijednostima djela. Također, zatražio je i fotografije snimljene *in situ* prije demontaže slike i transporta.⁴¹

Međutim, prije no što su restauratori Instituta preuzeli sliku, C. Fisković je na Lopud uputio svojeg restauratora Filipa Dobroševića sa zadatkom da *in situ* restaurira umjetnine iz Crkve Gospe od Šunja, te demontira spomenutu sliku.⁴² Kada je Filip Dobrošević stigao na Lopud početkom srpnja, situacija na koju je naišao bila je prilično iznenađujuća. Naime, zatečena oštećenja na slici i na drugim umjetninama bila su mnogo ozbiljnija nego što je očekivao.⁴³ Teško stanje pale iz crkve Gospe od Šunja na Lopudu opisao je C. Fisković u dopisu Saveznom institutu u

41 HDAŠT-AKO-ST, fol. 1955, 1-400, br. 167/55. Dopis Saveznog instituta za zaštitu spomenika kulture, br. 286, Beograd. 5. II. 1955. Poslano: KZZD-ST. Potpisnik: direktor Mađarić Vlado.

U članku Rajka Sikimića iz 1968. godine o restauriranju ove slike navodi se kako je Historijski institut JAZU-a iz Dubrovnika u lipnju 1955. godine zamolio Savezni institut za zaštitu spomenika kulture da se prihvati konzervacije slike. Rajko Sikimić: *Konzervatorski i restauratorski radovi na oltarskoj pali iz crkve Gospe od Šunja sa Lopuda*. Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd XX/1968. 51-69.

Ovdje elaborirani dopis Vlade Mađarića, pronađen u arhivu Konzervatorskog ureda, svjedoči kako su pregovori započeli još početkom godine i to s Konzervatorskim zavodom za Dalmaciju. U dopisu se navodi: „Vašu ponudu za konzervaciju odnosno restauraciju Pale sa Lopuda i Trogirske Madone iz kvatroćenta, Restauratorska radionica Saveznog instituta za zaštitu spomenika kulture unela je u svoj plan rada za 1955. godinu”.

42 Naime, 20. svibnja 1955. godine Župni ured Lopud poslao je poziv Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju za restauriranje teško oštećenih slika i kipova. HDAŠT-AKO-ST, fol. 1955, 401-1270, Dopis Župnog ureda – Lopud, br. 37/55, 20. svibnja 1955. Poslano: KZZD-ST. Potpisnik (nečitak): fr. Vučetić (?).

43 Filip Dobrošević je u dopisu Davoru Domančiću, napisanom 18. srpnja, upozorio: „Kao što Vam je poznato trebam još materijala jer nisam predvidio ovakvo oštećenje ni zamašan posao. (...) Ako je ikako moguće da ostanem do 10. VIII. ne bi bilo zgoroga pa da bar uredim ono što smo predvidili ja i Vi jer posao ide sporo. (...) Jučer smo također skinuli sliku Vekia i ništa nije otpalo. (...) O stanju slika neću Vas ubjeđivati budući ste sami vidjeli. (...) Dakle pošaljite mi sljedeće stvari: voščanu masu, damar lak, 15.20 dkg kalafoniuma, bolonjske krede pola kila, jednu ploču tutkala. (...)” HDAŠT-AKO-ST, fol.

Beogradu. „Prilikom pregleda ove pale naš preparator je ustanovio da na skoro čitavoj površini slike otpadaju ljuške, koje su konkavne a svojom se sredinom drže površine. Kako slici nije data normalna podloga, to je uslijed vlage počela naglo pucati i pojedini dijelovi otpadati. Pala je slikana na drvu, te je prilično teška, velika je 2 × 3 m. Gornje uzmite na znanje radi davanja konkretnijih uputstava svojim stručnjacima, koji će doći preuzeti sliku na Lopud.”⁴⁴

Napokon, 18. studenoga 1955. slika je transportirana brodom u Split, odatle je 21. studenoga otpremljena u Beograd pod nadzorom dvojice restauratora Saveznog Instituta, Aleksandra Tomaševića i Rajka Skimića.⁴⁵ Ubrzo su restauratori Saveznog instituta angažirali povjesničara umjetnosti Grgu Gamulina,⁴⁶ koji je tom prigodom otkrio autora slike, venecijanskog slikara Natalina da Murana.⁴⁷ Godine 1960. C. Fisković je u članku „Radovi Saveznog instituta u Dalmaciji“ objavljenom u *Zborniku zaštite spomenika kulture*, izvijestio kako rad na restauriranju slike još nije dovršen, ali kako dovršeni dio posla i njegovi rezultati pokazuju da će taj projekt biti realiziran onako „kako to traži suvremeno konzervatorstvo”.⁴⁸ Konkretni radovi na slici u Saveznom institutu započeli su tek 1962. godine, a početkom 1968. godine dovršeni su u potpunosti. Naposljetku, slika je krajem travnja te godine vraćena na Lopud i ponovno montirana na ranije mjesto.⁴⁹

1955, 401-1270, Pismo Filipa Dobroševića „Dragi Davore“ (potpisano FD), Lopud kod Dubrovnika, 18. VII. 1955, br. 731.

Nedugo zatim Zavod je odgovorio na zamolbu i poslao tražene materijale. HDAŠT-AKO-ST, fol. 1955, 401-1270, KZZD-ST, br.: 731/55. Predmet: Materijal za restauratorski rad i Dnevnic 10.000. – dostava. Poslano: Filipu Dobroševiću preparatoru, Lopud, Kt. Župski ured. 25. VII. 1955. Potpisnik: Ksenija Cicarelli.

44 Tom je prigodom Dobrošević demontirao sliku sa zida i položio je vodoravno. HDAŠT-AKO-ST, fol. 1955, 401-1270, KZZD-ST, br.: 993/55. Predmet: *Popravak oltarne pale Lopud*. Poslano: Saveznom institutu za zaštitu spomenika, Beograd, br.: 943/55, 3. studeni 1955. Potpisnik: CF.

45 HDAŠT-AKO-ST, fol. 1954, telegraf naslovljen za Cvitu Fiskovića, br. 943/55 KZZD-ST.

46 U dopisu Saveznog instituta iz veljače 1956. godine navodi se: „U vezi s lopudskom palom radovi na slici još nisu počeli. Restauratori konzultiraju dr. Grgu Gamulina.“ HDAŠT-AKO-ST, fol. 1956, Dopis Saveznog instituta za zaštitu spomenika kulture u Beogradu, br. 224, 8. II. 1956. Poslano: KZZD-ST. Potpisnik: V. Vukićević.

47 Grga Gamulin: *Lopudska pala Natalina da Murano*. Mogućnosti, Split VII/1960., br. 3, 203-205, 205.

48 Cvito Fisković: *Radovi Saveznog instituta u Dalmaciji*. Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd XI/1960. br. 5, 81-90, 89.

49 Sikimić, 1968 (bilj. 37) 51-69.

Drugo nastojanje C. Fiskovića da uspostavi suradnju sa Saveznim institutom dešava se u periodu osnutka restauratorske radionice u Splitu, a vezano je za sliku talijanske škole 15. stoljeća „Bogorodica s Djetetom“ (poznata i pod nazivom „Bogorodica adorira Krista“) autora Quarizia da Murana. Ta je slika stajala u otvoru pale portante na oltaru obitelji Garagnin-Fanfogna u katedrali sv. Lovre u Trogiru.⁵⁰ Naime, C. Fisković je u dopisu Zornoj opatskoj crkvi u Trogiru, napisanom 9. studenoga 1954. godine, istaknuo potrebu za hitnim popravkom te slike. U tom smislu ukazao je na dobru volju Saveznog instituta za zaštitu spomenika u Beogradu koji je želio preuzeti na restauriranje „neke vrijedne slike iz Dalmacije“. Pritom je napomenuo: „Rad će biti izveden pod stručnim vodstvom Saveznog instituta, te ovaj Zavod daje sve garancije za solidan popravak, kao i za njeno vraćanje na oltar stolne crkve“.⁵¹ Budući da nije bilo odaziva, ponovno u veljači iduće godine o hitnosti popravka izvijestio je predsjednik Crkvinarstva dr. Urban Krizomali: „ (...) Sliku je potrebno popraviti i to hitno, izjavljuje g. dr. Fisković, koji je detaljno iz bliza, popevši se na oltar sliku pregledavao. Isusova je glava prepolovljena, a od vlage i čađe pokvaren je osobito donji dio slike. G. dr. Fisković govorio je u ime Saveznog instituta za zaštitu spomenika u Beogradu, koji u zajednici i dogovoru najboljih majstora u Belgiji žele popraviti i preuzeti na čišćenje i uređenje nekoliko vrijednih slika / palu iz Stona i Madonu iz Trogira/. Moli da bi se slika predala te da se zato pita odobrenje Crkvinarstva i Biskupskog Ordinarijata u Splitu“.⁵² No, taj je prijedlog na sjednici Crkvinarstva, održanoj 20. veljače 1955. godine, nažalost odbijen. Crkvinari su upozorili na specifične prilike u gradu Trogiru tih godina, navodeći da svaki građanin ljubomorno čuva i najmanji komadić starine i umjetnine. Istaknuli su da bi teška odgovornost pala

50 Godine 1964. sliku je, nakon restauratorskog zahvata, atribuirao Grga Gamulin na temelju analogije sa slikama Bogorodice s Djetetom u nekadašnjoj budimpeštanskoj zbirci Meller, u praškoj Narodnoj galeriji i slike u Rovigu. Grga Gamulin: *Stari majstori u Jugoslaviji II*. Zagreb 1964., 20; Radoslav Tomić: *Trogirska slikarska baština od 15. do 20. stoljeća*. Zagreb-Split 1997., 11.

51 HDAŠT-AKO-ST, fol. 1955, 1-400, KZZD-ST, br.: 1022/54. Predmet: *Konzervacija slike iz katedrale Trogir*, 9. studenog 1954. Poslano: Zornoj opatskoj crkvi, Trogir. Potpisnik: CF

52 HDAŠT-AKO-ST, fol. 1955, 1-400, br: 167/55. Dopis Crkvinarstva Zorno-Opatske Crkve u Trogiru. 19. veljače 1955., br: (?) 27/55. Pro memoria Predsjednik Crkvinarstva Dr. Urban Krizomali v.r.

na njih, kada bi i uz najbolja jamstva dali sliku na restauriranje izvan grada. Željeli su, naime, da im C. Fisković omogući dolazak restauratora u Trogir, a s njihovim prijedlogom složili su se svi članovi kaptola u Trogiru.⁵³

U svojem dopisu Crkvinarstvu zbornno-opatske crkve u Trogiru, koji je napisao 22. veljače 1955. godine, C. Fisković je izrazio čuđenje prema njihovu nepovjerenju i odluci da se slika ne restaurira. Ponovno je upozorio na vrlo loše stanje slike u vidu ljuštenja slikanog sloja, pukotina nosioca te debelog sloja prljavštine. Ukazao je i na prijašnje intervencije lijepljenja spomenutih pukotina, za što je držao da je bilo vrlo neadekvatno izvedeno. Zbog tako složenih oštećenja, zaključio je da se slika može popraviti samo prema najnovijim principima konzerviranja i isključivo u laboratoriju, jer će njena oštećenja biti svestrano ispitana što je jamčilo stručno izvedeno restauriranje. Napominje da bi sliku popravili restauratori spomenutog instituta, koji su završili svoj studij i praksu u Belgiji, a restauriranje bi bilo izvedeno u Beogradu.

Upravo zahvaljujući nastojanju C. Fiskovića da uvjeri Crkvinarstvo u dobre namjere i bezazlenost postupka, taj dopis, pored navedenog, donosi mnoštvo zanimljivih podataka o dotadašnjoj suradnji s Institutom u Beogradu te JAZU-om u Zagrebu: „Konzervatorski zavod za Dalmaciju je posredovao nekoliko puta za popravak slika dalmatinskih crkava i umjetnine tih crkava i crkvenih riznica nose su se odobrenjem crkvinarstava, biskupskih ordinarijata i uprava samostana u restauratorske radionice naših centara. G. Korčulanski opat, provincijal franjevačke provincije sv. Jeronima, župnik stolne crkve sv. Duje u Splitu, provincijal dominikanskog reda i ostali svećenici župnici pozdravili su ovu inicijativu i predavali svoje slike na restauriranje, neke čak i na dulje vrijeme. I danas se nalazi poznata ikona, koju ubrajaju među najstarije u našoj državi, a pripada splitskoj katedrali, na popravku u restauratorskoj radionici Jugoslavenske akademije u Zagrebu”. Piše da su „sve slike vraćene popravljene jednako dobro kao i slika Gospe od Prizidnice”. Stoga je zamolio Crkvinarstvo da ne propušta tu priliku besplatnog restauriranja koju im nudi Savezni institut, tim više što Konzervatorski zavod za Dalmaciju tada nije mogao zbog „skučenih ekonomskih prilika“ izvoditi restauratorske radove u Trogiru dok im je „nedostajalo stručnjaka i

53 HDAŠT-AKO-ST, fol. 1955, 1-400, br.: 167/55, Dopis Crkvinarstva Zbornno-Opatske Crkve u Trogiru. Naslov: *Molim sve crkvinare da izraze svoje mišljenje*: Br. 27/55, Zapisnik sjednice Crkvinarstva, 20. II. 1955. Potpisnici: Zvonimir Munitić, Ljudevit Buble, Dr. Ivan Dellale, Coce don Frano, Ivo Rubignoni, Dr. Urban Krizomali.

sredstava”.⁵⁴ Budući da ni ovoga puta nije naišao na razumijevanje, C. Fisković je godinu dana poslije još jednom predložio restauriranje slike te je napokon za to dobio odobrenje Crkovenarstva.⁵⁵

Posljednji zabilježeni projekti suradnje u arhivskim izvještajima odnose se na planirane zahvate na važnim umjetninama s dubrovačkog područja. Naime, poučen ranije opisanim iskustvom, Cvito Fisković je upozorio Savezni institut na moguće poteškoće prilikom planiranog preuzimanja dubrovačkih umjetnina: „Zavod dozvoljava da izvršite potrebne konzervatorske zahvate i istraživanja na poliptihu Uzašašća, djelu Tiziana i njegove radionice, ali vas molimo da nam prije točno javite gdje i kako mislite djelo popravljati kako bismo mogli o tome točno obavijestiti vlasnike i lakše dobiti njihovu dozvolu, pri čemu će biti nužno da se direktno stavite s njim u dodir, a možda da i sam direktor za to lično posjeti Dubrovnik, kako ne bismo naišli na poteškoće, na koje smo začudo naišli u Trogiru.”⁵⁶

U godinama koje su uslijedile, gotovo da nema naznaka novih zajedničkih projekata restauriranja.⁵⁷ Naime, 1954. godine osnovana je restauratorska ra-

54 HDAŠT-AKO-ST, fol. 1955, 1-400, br.: 167/55, KZZD-ST, 22. veljače 1955. br.: 216/55. Predmet: *Popravlak slike Gospe na oltaru Garagnin-Fanfogna Crkovenarstvu zbornopatske crkve u Trogiru*, Trogir. Potpisnik: CF.

55 U dopisu Cvito Fisković navodi: „Još jednom smo slobodni predložiti da se pošalje na popravak također i vrijedna mala slika Porođenje talijanske škole stoljeća, koja se nalazi u katedrali na Fanfonjinom oltaru.” HDAŠT-AKO-ST, fol. 1956, 1-500, KZZD-ST, br.: 255/56. Predmet: *Popravlak slike poliptiha sv. Jakova na Čiovu*, Poslano: Opatskom uredu Trogir, 16. III. 1956. Potpisnik: CF.

Na dan 24. ožujka 1956. opat Župnik Urban Krizmalj šalje odobrenje ovom prijedlogu (br. 39/56. Župski ured – Trogir).

Akademik Radoslav Tomić u knjizi *Trogirska slikarska baština* iz 1997. godine izvijestio je o restauratorskom zahvatu prema dokumentaciji koju je zatekao u arhivu radionice. Navodi kako je slika preuzeta na restauriranje 4. studenoga 1957. godine. Drvo je bilo crvotočno, a slikani sloj se oljuštio u dijelu pozlaćenog Bogorodičinog plašta. Kaže kako se tada obavilo i rendgensko snimanje, pri čemu je uočeno postojanje donjeg slikanog sloja, tj. ranije slike s istim prikazom. Slika je vraćena vlasniku 24. kolovoza 1964. godine i postavljena u Pinakoteci u crkvi sv. Ivana u Trogiru. Radoslav Tomić: *Trogirska slikarska baština*. Zagreb 1997., bilj. 46.

56 HDAŠT-AKO-ST, fol. 1955, 401-1270, KZZD-ST, br.: 604/55. Predmet: *Konzervacija slike u dubrovačkoj katedrali*, 1.VII.1955. Potpisnik: CF.

57 Dopis Cvite Fiskovića iz siječnja 1954. godine ukazuje na novi projekt suradnje s JAZU-om, no nažalost ne navodi precizne podatke o kojoj se umjetnini radi: „U prilogu Vam

dionica pri Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju – prva takva radionica na području cijele Dalmacije. Sasvim razumljivo, specijalizacije Filipa Dobroševića – koje su se odvijale u razdoblju od 1954. do kraja 60-ih godina prošlog stoljeća,⁵⁸ te postupnim povećanjem stručnog kadra radionice, Konzervatorski zavod za Dalmaciju preuzeo je pod svoju skrb većinu oštećenih umjetnina s područja Dalmacije, pa se potreba za restauriranjem dalmatinskih umjetnina u suradnji s drugim institucijama s vremenom bitno umanjila.

ZAKLJUČAK

Na osnovi sustavnog arhivskog istraživanja ovaj je rad evidentirao i prikazao najranije projekate restauriranja pokretne baštine pod vodstvom Cvite Fiskovića, ostvarene u suradnji s Restauratorskim zavodom pri JAZU-u i Saveznim institutom za zaštitu spomenika u Beogradu. Arhivski spisi Konzervatorskog ureda u Splitu svjedoče da je ta suradnja bila plodonosna i vrlo raznolika. Naime, osim što su te institucije omogućile realizaciju prvih projekata restauriranja pokretne baštine od 1947., splitskoj su radionici – nakon osnutka 1954. godine – omogućavale stručna savjetovanja o tehnologiji restauriranja i pomagale joj u opskrbi teško dostupnim restauratorskim materijalom. No, ono što je bilo svakako najvažnije jest to što su te institucije slale svoje stručnjake na terenske zahvate u Dalmaciju i što su preuzimale i transportirale visoko kvalitetne umjetnine s područja djelovanja Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u svoje laboratorije. Pored kontinuiranih interakcija s mnoštvom restauratora JAZU-a, arhivski spisi svjedoče da je najveći broj pojedinačnih suradnji ostvaren s restauratoricom Stanislavom Deklevom i to poglavito na

---

dostavljamo podatke o umjetnini (drveno slikano raspelo) koju smo Vam otpremili putem „Špeditera“ priv. poduzeća, Split u jednom drvenom sanduku u svrhu restauriranja”. HDAŠT, AKO-ST, fol. 1954, 500-1282, KZZD-ST, br.:1230/54. Poslano: JAZU, Institut za likovnu umjetnost Zagreb. 4. I. 1955. Potpisnik: CF.

- 58 Praksu je vršio u Restauratorskom zavodu JAZU-a pod mentorstvom Ivice Lončarića (1954., 1955.), u srednjovjekovnom manastiru u Kaleniću kod majstora Franje Hermana (1956.), Saveznom institutu za zaštitu spomenika u Beogradu (1957.), restauratorskom ateljeu Narodnog muzeja pod mentorstvom Milorada Medića (nakon 1958.), a posjećivao je i brojne radionice u Rimu, Firenci i Veneciji kako bi usvojio tamošnje metode rada. HDAŠT, AKO-ST, fol. 1967 akta br 30 od 50 do 100 528, KZZD-ST, br.: 52/1-62, Poslano Savjetu za kulturu NRH, Zagreb. Predmet: *Podaci o specijalizaciji – dostava*, 20. I. 1962. Potpisnik: CF. Nadopunjeno podacima iz osobne korespondencije s Filipom Dobroševićem (kolovoz 2011.).

području Dubrovnika i Korčule. Također, utvrđeno je kako je C. Fisković u korespondenciji s restauratorima u pravilu davao prednost umjetninama dalmatinskih majstora od 13. do 16. stoljeća. Iako su te umjetnine neupitno bile vrlo oštećene, razlog takvom odabiru bio je dodatno potaknut njegovom naklonošću spram „domaćih majstora” i nakanom da afirmira njihovu umjetnost na hrvatskoj obali.

THE FIRST PROJECTS IN THE RESTORATION OF MOVABLE HERITAGE
HEADED BY CVITO FISKOVIĆ

Summary

In the period after the Second World War, the Conservation Institute in Split implemented restoration projects throughout Dalmatia, mostly on architectural monuments. The reason for this was the lack of local experts in Dalmatia, primarily those in the field of restoration and preparation. However, in spite of the difficult beginnings of the first organized conservation department, headed by the art historian Cvito Fisković from 1945 onwards, the archival records of projects implemented in the first years of the Institute's work reveal the regularity of activities undertaken for the preservation of the painting and sculpture heritage along the coast. The activities included the following: protection of collections or individual pieces of artwork, creation and/or management of collections and museums, restriction of arbitrary transfer of artwork, issuing preventive measures of protection, and lastly implementation of restoration projects in cooperation with the then Federal Institute for the Protection of Monuments in Belgrade and the Restoration Institute of the then Yugoslav Academy of Arts and Sciences. Aside from preventive measures of protection undertaken in 1945 and 1946, when funds for the restoration of movable monuments had not yet been approved, as of 1947 there is evidence of the first projects in restoration, in cooperation with the Restoration Institute of the Yugoslav Academy of Arts and Sciences in Zagreb. Archival data reveal that these earliest projects were realized as part of the preparations for important public ceremonies. One example of such a project is when renowned pieces of artwork were transferred from the Croatian coast to the Yugoslav Academy of Arts and Sciences in Zagreb for the exhibit *Twelve Centuries of South Slavic Art*, which was to take place in Zagreb in October of 1947, on the occasion of the 80th anniversary of the Academy's foundation. Additional projects were undertaken as part of the preparatory activities for the Dubrovnik Summer Festival in 1950, when the Academy's restorers Zvonimir Wyroubal and Stanislava Dekleva again took care of restoring some of the most important works of art in the Dubrovnik painting heritage. In addition to Dekleva's restoration work on the island of Korčula, where she collaborated with Ivica Lončarić, it is important to point out that the period between 1951 and 1953 was marked by intense collaboration between her and Cvito Fisković, thanks to continuous communication with Lukša Beritić, conservator emeritus. The greatest engagement of Stanislava Dekleva took place in the summer of 1953, when in just a few months' time she successfully restored numerous pieces of artwork from the Rector's Palace in Dubrovnik and the Maritime Museum and the Cathedral of St. Mark in the town of Korčula. The Academy's emeriti conservators and restorers composed lists with pieces of artwork in need of restoration, and Cvito Fisković revised these by giving priority to the paintings by Dalmatian masters. Furthermore, the paper also sheds light on some of the most important collaborative projects between the Conservation Institute for Dalmatia and the then Federal Institute for the Protection of Monuments in Belgrade. These projects were implemented after the foundation of the restoration workshop in Split. The projects concerned were the restoration of the 16th century altarpiece *Holy Conversation*, located in the church of Our Lady of Šunj on the island

of Lopud, and Quarizio da Murano's *Madonna with Child* from St. Lawrence Cathedral in Trogir. Understandably, in the late 1950s the number of collaborative restoration projects significantly decreased. Namely, after the formation and professional advancement of experts in the restoration workshop, the Conservation Institute for Dalmatia gradually took over the management and restoration of most of the damaged pieces of artwork in Dalmatia.

Keywords: Cvito Fisković, Conservation Institute for Dalmatia, Restoration Institute of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts, Federal Institute for the Protection of Monuments in Belgrade, Stanislava Dekleva